

Opmerkelijke observaties bij een haviksnest *Accipiter gentilis* in de herfst en winter

Johan Bos

Roofvogelnesten in een bos zijn voor alle bosbewoners een magneet. Zet er een cameraval bij en je staat versteld van de bosbewoners die komen buurten, zowel overdag als 's nachts. (Bijlsma 2021: 78)

Roofvogelnesten zijn volgens de *Gedragcode Soortenbescherming Bosbeheer* het gehele jaar beschermd in Nederland, dus ook in de herfst en winter. Maar wat gebeurt er eigenlijk bij een haviksnest in die periode? Volgens Holstein (1942) begint de nestbouw normaliter vanaf midden februari maar soms al begin januari. Bekend is dat de Havik *Accipiter gentilis* jaarrond aanwezig is op de broedplaats en dat sommige paren al in november beginnen met de nestbouw terwijl andere juist later starten (Bijlsma 1997). Er is echter weinig gedetailleerde informatie beschikbaar. Dit is ook niet verwonderlijk, want er zijn niet veel roofvogelaars bereid in hartje winter een leeg nest te observeren. Een uitzondering vormt Alex Norgall (1988) die in Rijnland (Duitsland) zeven haviksnesten in de herfst en winter van 1985 en 1986 (erg koude winters, met veel vorst- en ijsdagen) in de gaten hield, en al in september, oktober en december uitbouw en nieuwbouw registreerde.

Moderne technieken maken het een stuk makkelijker om meer inzicht in dit soort vraagstukken te krijgen. De cameraval (ook wel wildcamera of fotoval genoemd), een fototoestel uitgerust met een bewegingssensor, is zo'n techniek. Inderdaad worden cameravallen steeds vaker ingezet in roofvogelonderzoek en ze bieden zeker nieuwe mogelijkheden om kennis te verzamelen (Bijlsma 2014, Riem Vis & van Bergen 2015, Bos 2017, Barkema-Drost & Flapper 2018, Vroege & Levering 2021, van Bergen *et al.* 2021).

In deze bijdrage laat ik zien hoe een cameraval werd gebruikt om activiteiten in de wintermaanden bij een haviksnest te registreren. Wanneer beginnen de nestbouwactiviteiten en in welke intensiteit? Is zowel man als vrouw actief, en in welke mate? Zijn er afgezien van de Havik nog andere dieren die van het nest gebruik maken? Puur uit nieuwsgierigheid startte ik dit project bij een bekend haviksnest dat al jarenlang in gebruik is. Uiteraard met de nodige voorzichtigheid, want hoewel ik wel ervaring met Sperwers en cameravallen had (Bos, Bazuin & Westerhof 2021), had ik die nog niet met Haviken en vooral niet hoe ze reageren op de aanwezigheid van een vreemd element – de gemonteerde camera – in de directe omgeving van het nest.

Werkwijze

Op 3 september 2022 werd een camera van het type Reconyx Hyperfire 2 bij een bekende ‘bak’ van een Havik in het Noordlaarderbos in de provincie Groningen geplaatst. Het nest zat in een statige lariks op ongeveer vijftien meter hoogte, en was al jarenlang (meestal succesvol) in gebruik. Ook in 2022 vlogen er twee geringde jongen uit. De cameraval werd op een dikke zijtak met behulp van een schroefbare cameravalbevestiging gemonteerd op iets minder dan een meter afstand van de nestkom. De camera werd zo ingesteld dat bij elke trigger een foto en een kort filmpje van tien seconden werd gemaakt; ook werden datum en tijd geregistreerd. Op 22 januari 2023 werd de cameraval vervangen. De beelden die werden geschoten door de eerste camera wezen uit dat de Haviken zich gelukkig geen ene snars aantrokken van het foto toestel, dus het project kon worden voortgezet. Het was een hels karwei om de duizenden foto’s te annoteren, maar het was de moeite waard. Deze klus werd iets lichter gemaakt door gebruik te maken van Finder op een MacBook Pro. Rest nog te vermelden dat de hieronder vermelde tijden zijn gecorrigeerd naar de in Nederland gehanteerde wintertijd (op 30 oktober een uur terug) aangezien de cameraval dit niet automatisch doet.

Resultaten

De camera’s deden hun werk en leverden duizenden foto’s en video-opnames van doorgaans bevredigende kwaliteit: de lens stond goed gericht en de beelden waren soms betoverend mooi! In de periode september tot en met januari waren de bezoeken sporadisch en kort maar wel van maar liefst vier verschillende Haviken.

4 september 2022, 07:09

Wat krijgen we nu zeg? Een volwassen Havik verschijnt met een groen larikstwijgje op het nest (Foto 1). In september! Het takje wordt op de rand gedeponneerd en de Havik (een vrouw gezien de grootte) verdwijnt alweer een minuut later. Misschien is het een signaal voor eventuele indringers: dit nest is nog bezet!

22 september 2022, 09:14

Daar is het vrouwtje weer, nu met een kale larikstak die ze in de rand van het nest vlecht. Hé, dat is leuk, ze draagt een metalen ring links!

27 september 2022, 11:04

Eerste kalenderjaars (kj) Havik landt op het nest, een vrouw afgaand op de grootte. Ze is niet geringd, een vreemdeling dus. Het bezoek van deze gaapsnaas is kort.

3 oktober 2022, 13:16

Het vrouwtje met de ring staat op het nest en start met kekkeren. Ze loopt een beetje rond in de nestkom die aan een kritische blik wordt onderworpen. Het bezoekje duurt slechts enkele minuten.

Foto 1. Havik verschijnt met een vers larikstwijgje op het nest enkele maanden nadat de jongen zijn uitgevlogen. Prooi-resten van het succesvolle broedgeval eerder in hetzelfde jaar zijn goed te zien. Noordlaarderbos, 4 september 2022. *Adult female Goshawk brings fresh larch twig to the nest, Noordlaarderbos, 4 September 2022. See also prey remains from the successful breeding attempt earlier that year.*

4 oktober 2022, 07:46

Een volwassen Havik verschijnt op het nest, maar dit is een man! Hij heeft minder witte vlekjes in de nek en het grijs van de dekveren is een schakering donkerder. Ook lopen veel van de dwarsbanden op de staart niet geheel door naar de buitenkant. En deze vogel draagt óók een metalen ring links! De man inspecteert het nest kort en na twee minuten krast hij weer op.

2 november 2022, 08:47

De havikvrouw kekkert op het nest terwijl ze de staat van de kom aan een inspectie onderwerpt. Nestbezoeken in deze periode zijn schaars.

5 november 2022, 07:33

Wederom een kekkersessie op het nest van het vrouwtje. Een takje op de rand van het nest wordt zorgvuldig verplaatst. Ook weer een korte visite van een minuut of twee.

13 december 2022, 09:10

Vrouw roept intens op nest. De temperatuur is ver onder nul volgens de cameraval (-7°C). Ze werkt een beetje aan de kom door wat takjes te verplaatsen. Wederom een bliksembezoek.

1 januari 2023, 14:04

Gelukkig nieuwjaar! De vrouw verschijnt met enorme witte waaier onder de staart. Ze werkt weer aan het nest. Na een paar minuten vertrekt ze.

8 januari 2023, 15:23

Nu verschijnt de man op het nest en de vrouw roept op de achtergrond. Het bezoek is kortstondig.

16 januari 2023, 10:35

Nu is het de man die even aan het nest werkt.

21 januari 2023, 09:18

Vrouw kekkert op nest. Ze verlegt een twijgje, maar het zijn maar kleine reparaties. Enkele minuten later verschijnt de man in zijn mooie blauwgrijze pak. Een dik half uur later komt hij weer met een tak. Dit begint wat serieuzer te lijken.

22 januari 2023, 09:05

Man komt weer met een takje op de proppen. Er lijkt nu wat frequenter aan het nest te worden gebouwd.

22 januari 2023, 12:57

Een 2kj Havik met een ring om de rechterpoot legt een bezoekje af op het nest. De cameraval heeft een standaardlens die niet genoeg vergroot om de inscriptie te lezen. Dit zou een jong van dit nest kunnen zijn, in 2022 door Marco Coenradi geringd. Maar zeker is dit allerminst, misschien is het wederom een gaapsnaas.

27 januari 2023, 15:04

Vrouw worstelt met een enorme tak.

30 januari 2023, 09:49

Man roept luid. Werkt drie minuten lang aan de kom. Het waait hard. Hij gaat op de dikke zijtak waar de cameraval op is gemonteerd zitten.

30 januari 2023, 09:56

Vrouw nu ook in de kom bezig. Dat is natuurlijk niet zo gek. Een succesvol broedgeval resulteert in een vrijwel plat nest en dan is het vooral de kom waar herstelwerkzaamheden nodig zijn.

1 februari 2023, 08:35

Vrouw roept terwijl ze het nest bestudeert. Alsof ze wil zeggen dat ze nog niet tevreden is.

1 februari 2023, 09:36

De man roept nu op het nest, en de vrouw antwoordt op de achtergrond. Het is opmerkelijk dat de man en vrouw zelden samen zijn te zien op het nest.

2 februari 2023, 07:54

Vrouw kekkert op het nest en begint zich te poetsen. Dan worden enkele takjes in de kom verplaatst. Twintig minuten later komt ze met een enorme tak aanvliegen.

4 februari 2023, 08:20

Vrouw bekommert zich om de nestbouw. Er wordt nu echt serieus gebouwd aan het nest (Foto 2). Elf bezoeken van het vrouwtje tot elf uur.

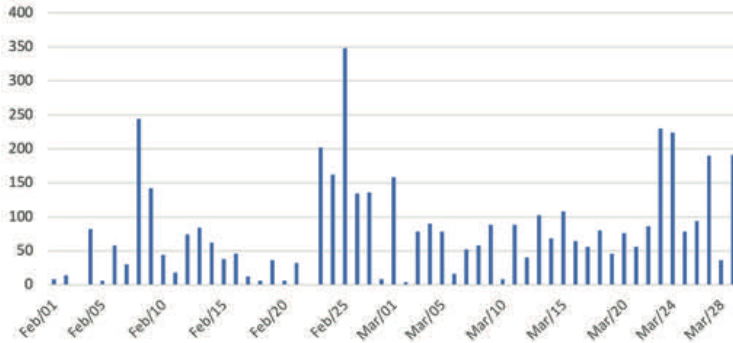
Foto 2. Vrouw met een enorme tak in haar snavel. Ze ‘vlagt’ met haar onderstaartdekveren, Noordlaarderbos, 4 februari 2023. *Female Goshawk handling large branch in nest, ‘flagging’ with undertail coverts, 4 February 2023.*

4 februari 2023, 11:58

De man komt ook nog even poolshoogte nemen. En kekkert. Zowel man als vrouw bekommeren zich om het nest. Wat het aandeel van elk is gaan we later uitrekenen.

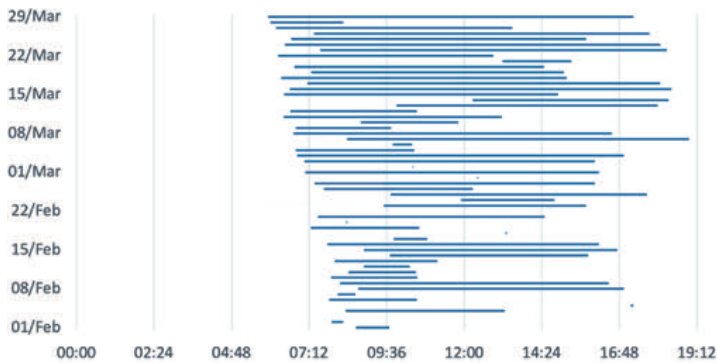
Frequentie van nestbezoeken in de winter

Nestbezoeken in de periode september tot december zijn sporadisch. In januari neemt de bezoekfrequentie langzaam toe en in februari wordt er vrijwel dagelijks druk aan het nest gebouwd; te vaak om in woorden uit te drukken en daarom samengevat in twee grafieken. Figuur 1 laat zien dat er al vanaf begin februari regelmatig aan het nest wordt gewerkt en dat de intensiteit behoorlijk toeneemt in maart. Soms worden er dagen overgeslagen of heel weinig werkzaamheden uitgevoerd, maar zelden meerdere dagen achter elkaar.

Figuur 1. Frequentie van nestbouwactiviteiten in de maanden februari en maart, 2023 uitgedrukt in aantal camera-triggers per dag. Op 29 maart werd het eerste ei gelegd. *Frequency of nest-building of a Goshawk pair in February and March 2023, expressed as the daily number of camera triggers. First egg was laid on 29 March.*

Figuur 2 laat zien op welk tijdstip van de dag de nestbouwwerkzaamheden plaatsvinden. Meestal is de aanvang van de bouwactiviteiten rond zonsopgang. Naarmate het seizoen vordert worden de dagen langer, en zo ook de aanvang van de nestbouwwerkzaamheden vroeger. Zelden wordt gewerkt tot zonsondergang.

Figuur 2. Aanvang en einde van nestbouwactiviteiten in februari en maart 2023. Op 1 februari kwam de zon op om 08:20 en ging onder om 17:27; op 25 maart kwam de zon op om 06:32 en ging onder om 19:01. *Start and finish of nest-building in February and March 2023. Sunrise and sunset on 1 February respectively 8:20 and 17:27, on 25 March respectively 6:32 and 19:01.*

Zowel man als vrouw werkten aan het nest. Van 813 nestbouwactiviteiten in februari en maart was het in 53% van de gevallen de vrouw die actief was: de man was dus zeker geen lanterfanter (Foto 3 en 4). Opvallend was dat in februari de vrouw

dominanter was bij de nestbouw, terwijl in maart de man het voortouw nam. Meestal is één van de partners een poos bezig met het nest en is de ander niet te zien, en een tijdje erna worden de rollen omgedraaid. Ook paringen op het nest zijn niet door de camera vastgelegd. Sterker nog: zelden zijn man en vrouw samen op het nest te zien. Slechts één keer is er eentje met voedsel op het nest (de vrouw op 12 maart met een brokje vlees). Het eerste ei wordt gelegd op 29 maart om 18:45 's avonds.

Foto 3. Man drukt een kuiltje in het nest. Noordlaarderbos, 6 februari 2023. *Male attempting to make a nest cup, 6 February 2023.*

Medegebruikers van het nest

Niet alleen Haviken waren geïnteresseerd in het nest. Ook andere vogels en zoogdieren maakten gebruik of werden op de één of andere manier aangetrokken tot het nest (zie ook Bijlsma 1993: 129 voor een indrukwekkende lijst van zangvogels die nestelden in bewoonde haviksnesten, en natuurlijk Bijlsma 2021: 78). Een **Koolmees** *Parus major* werd op 23 verschillende dagen gezien, een **Pimpelmees** *Cyanistes caeruleus* op 9, een **Boomklever** *Sitta europaea* op twee, en een **Boomkruiper** *Certhia brachydactyla* op één dag. Een **Grote Bonte Specht** *Dendrocopos major* liet zich op drie verschillende dagen zien. Een **Merel** *Turdus merula* at op 18 december van de aanwezige sneeuw in de kom. Op 31 januari nam een **Houtduif** *Columba palumbus* een kijkje. Maar hier bleef het niet bij.

Er waren namelijk nog andere belangstellenden voor het nest en wellicht om het als broedplaats te gebruiken. Op 6 februari is er reden voor grote consternatie: een **Nijlgans** *Alopochen aegyptiaca* verschijnt op het nest. Een schermutseling met één van de Haviken volgt en de Nijlgans driuift af. Op 20 maart is er een tweede poging

om het nest te kraken: een vrouwtje Nijlgans staat op het nest en roept luid met haar kenmerkende gekwaak, en dan komt een Havik door het beeld geflitst die de gans aanvliegt en in de vlucht spectaculair van het nest torpedeert, terwijl op de achtergrond een mannetje Nijlgans met het karakteristieke gehijg is te horen. Op 21 maart doen de Vosganzen een derde poging om het nest in te nemen, maar ook deze werd door kordaat optreden van het havikspaar verijdeld. Interactie tussen Havik en Nijlgans is eerder uitvoerig beschreven, meestal ten faveure van de laatste als het om nestconcurrentie gaat (van Dijk 2000, van Galen 2005, Koning & Koning 2007).

Ook was een paartje **Bosuil** *Strix aluco* nieuwsgierig. Al op 5 september wordt het haviksnest geïnspecteerd door een Bosuil. Op 5 januari verschijnt er een Bosuil met een muis op het nest, terwijl een andere Bosuil op de achtergrond enkele keren roept. Ook op 23 januari 's avonds is er een bezoek, en daar blijft het bij. Ik heb zelf nog nooit een Bosuil op een roofvogelnest zien broeden en ook de literatuur is er schimmig over: 'bij uitzondering een oud open nest' (Mooij 1983: 61), of 'in gebieden met bomen zonder geschikte holten worden roofvogelnesten graag aangenomen' (Melde 1984: 62). Maar het is denkbaar.

Foto 4. Man aan het kekkeren in een besneeuwd nest. Noordlaarderbos, 10 maart 2023. *Male calling from snowy nest, 10 March 2023.*

Naast vogels maakten ook zoogdieren gebruik van het nest. Een **Steenmarter** *Martes foina* werd negen keer 's nachts op het nest gezien, en wel op 22 en 23 september, 17 november, 17 december, 11 en 25 januari, 4 en 23 februari en 23 maart. Een **Rode Eekhoorn** *Sciurus vulgaris* werd 's ochtends op 26 september en 18 december kort op het havikshorst waargenomen.

Conclusie

Een haviksnest heeft een enorme aantrekkingskracht op veel verschillende bosminnende vogels en zoogdieren in de herfst en winter. De observaties bij dit nest brachten aan het licht dat het in elke maand van het jaar wel door Haviken bezocht worden. Zo'n twee maanden voor de eileg wordt vrijwel dagelijks door beide partners aan het nest gewerkt. De bescherming jaarrond voor haviksnesten is dus noodzakelijk en volkomen terecht. Naast Haviken maakten negen andere vogelsoorten en twee soorten zoogdieren gebruik van het nest (als fourageerplek of als potentiële broedplaats). Uiteraard is dit een impressie van een enkel nest maar een begin is er.

Het goede nieuws is verder dat de gebruikte registratiemethode met behulp van cameravallen geen invloed lijkt te hebben op het gedrag van de Haviken. Dit stemt overeen met de ervaring van Barkema-Drost & Flapper (2018) die ook een cameraval bij een haviksnest monteerden. Desondanks moet je natuurlijk altijd op je qui-vive zijn bij het plaatsen van cameravallen bij nesten! Er kunnen individuele verschillen zijn en het is best mogelijk is dat sommige angstvallige Haviken een vreemd kastje bij het nest ongemakkelijk vinden.

Naschrift

Tijdens het ringen van de jongen op 31 mei 2023 werd de tweede cameraval vervangen door een Bushnell Natureview met voorzetlens gericht op de dikke zijtak. Hierdoor lukte het om de metalen ring van het vrouwtje af te lezen: 7.178.377. Ze bleek in 2019 als nestjong geringd in een bosje bij de Piccardthofplas in de stad Groningen op een afstand van 10 kilometer. Cameravallen kunnen dus ook heel goed dienen om individuele overleving te documenteren. Wat een mogelijkheden zijn er nog voor toekomstig onderzoek!

Dankwoord

Het Bettie Wiegman Fonds maakte het financieel mogelijk dit onderzoek uit te voeren. Verder wil ik Rob Bijlsma bedanken voor het speuren naar relevante literatuur in zijn boekenkast.

Summary

Bos J. 2023. Observations at a Goshawk *Accipiter gentilis* nest during autumn and winter. De Takkeling 31: 226-236.

A Goshawk nest that had fledged two chicks in 2022 was outfitted with a camera trap on 3 September 2022, in order to register activities at the nest during autumn and winter. The Reconyx Hyperfire 2 was placed on a branch within one metre of the nest, and accepted by the Goshawks. Each movement at the nest was registered with one camera shot followed by 10 sec of film. Throughout the period between September and March, four different Goshawks were active at the nest (the local pair and two 'strangers'), bringing nesting material (a fresh twig already on 4 September),

inspecting the nest cup, building and rearranging nesting material, calling, flagging undertail coverts and attacking prospecting Egyptian Geese *Alopochen aegyptiaca* standing on the nest. Copulations were not recorded on the nest, and simultaneous nest visiting by male and female was rare. The frequency of visiting increased in the course of the winter, and was highest in February and March (first egg laid on 29 March, at 18:45 in the evening). Visiting already started at sunrise and continued throughout the day though rarely at sunset. In line with increasing day length during winter, nest visits eventually covered >10 h per day in March, compared to 2-7 h per day in February. The female was responsible for 53% of the visits in February, but in March the male was more often seen on the nest.

A large variety of other species were registered as visitors to the nest, ranging from Great Tit *Parus major* (23x) to Blue Tit *Cyanistes caeruleus* (9x), Tawny Owl *Strix aluco* (3x), Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* (3x), Nuthatch *Sitta europaea* (2x), Short-toed Treecreeper *Certhia brachydactyla* (1x), Blackbird *Turdus merula* (1x) and Woodpigeon *Columba palumbus* (1x). Three visits of an Egyptian Goose were clearly intended as nest take-over and the furious reaction of one of the Goshawks (once with physical attack) showed that it was perceived as such by the owners of the nest. Among mammals, nest visits were recorded for Stone Marten *Martes foina* (9x) and Red Squirrel *Sciurus vulgaris* (2x). If anything, the images proved that a raptor nest, in this case of a Goshawk, is year-round in use by the owners, and a magnet to other birds (twice including Goshawks other than the resident pair, referring to an unbanded juvenile of unknown sex and a ringed juvenile female) and mammals. Nest protection throughout the year is therefore important.

Literatuur

- Barkema-Drost L. & Flapper J. 2018. Havik *Accipiter gentilis* met een zes-legsel. De Takkeling 26: 69-72.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G. 2014. Van wieg tot graf: natale dispersie en het te korte leven van een vrouwelijke Wespendif *Pernis apivorus*. De Takkeling 22: 200-207.
- Bijlsma R. 2021. Kerken van goud, dominees van hout. Over de verwording van de Nederlandse natuurbescherming. Atlas Contact. Amsterdam/Antwerpen.
- Bos J. 2017. Ervaringen met een cameraval bij een sperwernest *Accipiter nisus*, of: de schijn van een super-territorium. De Takkeling 25: 244-250.
- Bos J., Bazuin E. & Westerhof S. 2021. Een nieuwe methode om de Sperwer *Accipiter nisus* beter in beeld te krijgen. De Takkeling 29: 135-140.
- Bergen V.S. van, Riem Vis R., Brinkgreve J., Stelma J. & Nijlunsing W. 2021. Bewaken of voeren. Oftewel: broedzorg bij een paartje Wespendif, twee seizoenen gevolgd met cameravallen. Limosa 94: 89-100.
- Dijk J. van 2000. Hoe groot is de invloed van Nijlganzen *Alopochen aegyptiacus* op het broedsucces van roofvogels? De Takkeling 8: 218-220.
- Galen R. van 2005. Een verrassing: broedt Havik *Accipiter gentilis* ei van Nijlganzen *Alopochen aegyptiacus* uit? De Takkeling 13: 82-83.

- Holstein V. 1942. Duehøgen *Astur gentilis dubius* (Sparmann). Hirschsprungs Forlag, København.
- Koning H.J. & Koning F. 2007. De havik in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Tussen Duin & Dijk 6(4): 20-22.
- Melde M. 1984. Der Waldkauz. Die Neue Brehm-Bücherei, Ziemsen Verlag, Wittenbürg Lutherstadt.
- Mooij J.H. 1983. De Bosuil. Uitgeverij Kosmos, Utrecht.
- Norgall A. 1988. Beobachtungen zum Balzverhalten des Habichts (*Accipiter gentilis*) im Freiland. Diplomarbeit, Georg-August Universität Göttingen.
- Riem Vis R. & van Bergen V. 2015. Seriele exploitatie van een wespennest door Wespendienven *Pernis apivorus* in een Friese tuin. De Takkeling 23: 64-72.
- Vroege J. & Levering H. 2021. Cameraval bij sperwernest *Accipiter nisus* in de duinen bij Castricum in 2020. De Takkeling 29: 141-145.

Email: ioan.bos@gmail.com

Adulte vrouw Havik in haar leefgebied, geschilderd door Jan Brinkgreve. *Adult female Goshawk in her haunt.*